

Warszawa, dnia 4 listopada 2015 r.

KMP.571.12.2015.DK

**Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji
z wizytacji Zakładu Karnego w Przytułach Starych
dotyczącej stanu przestrzegania praw osób z niepełnosprawnością
(wyciąg)**

1. Wstęp

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192), zwanego dalej: OPCAT oraz na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 21-22 lipca 2015 r., do Zakładu Karnego w Przytułach Starych (zwanego dalej: zakład, ZK lub jednostka) udali się pracownicy Zespołu *Krajowy Mechanizm Prewencji* (zwanego dalej: KMP lub Mechanizmem): Dorota Krzysztóń (kryminolog), Małgorzata Molak (pedagog resocjalizacyjny) oraz Przemysław Kazimirski i Rafał Kulas (prawnicy).

Celem wizytacji prewencyjnej było sprawdzenie stanu przestrzegania praw osób z niepełnosprawnością, osadzonych w ZK, w szczególności pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem. Inne kwestie dotyczące pozostałych osób pozbawionych wolności, ujawnione w czasie wizytacji, zostały opisane w przedostatnim punkcie niniejszego raportu (pkt 13).

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę z mjr Elżbietą Jankowską – dyrektorem jednostki;
- dokonano oglądu terenu ZK oraz pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych, użytkowanych przez osoby z niepełnosprawnością, w tym celi mieszkalnej dla nich przeznaczonej;
- przeprowadzono w czasie wizytacji cel mieszkalnych i innych pomieszczeń rozmowy z osobami pozbawionymi wolności oraz z pracownikami jednostki;

- przeprowadzono na osobności indywidualne rozmowy z wybranymi osadzonymi;
- zapoznano się z dokumentacją jednostki.

W czasie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz sprawdzono przystosowanie jednostki do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

Pracownicy KMP poinformowali zastępców dyrektora ZK, o ustaleniach dokonanych w ramach powyższych czynności, a także wysłuchali ich uwag i wyjaśnień.

Po zakończeniu wizytacji przeanalizowano pozostałe dokumenty związane z funkcjonowaniem jednostki.

2. Ogólna charakterystyka jednostki oraz legalność pobytu i prawidłowość rozmieszczenia osadzonych

Wizytowany zakład karny przeznaczony jest dla mężczyzn i funkcjonuje jako: jednostka typu zamkniętego dla recydywistów penitencjarnych, areszt śledczy, zakład karny typu półotwartego dla recydywistów penitencjarnych i zakład karny typu otwartego dla recydywistów penitencjarnych.

Pojemność jednostki wynosi 753 miejsca zakwaterowania w pawilonach A i B (w tym 15 miejsc w izbach chorych i 2 miejsca w celach izolacyjnych). Pojemność pawilonu A - 491 skazanych, pojemność pawilonu B - 262. Faktycznie na terenie ZK było w czasie wizytacji 665 osadzonych.

W strukturze organizacyjnej wyodrębniono 3 oddziały penitencjarne obejmujące 10 oddziałów mieszkalnych.

Przegląd wybranej przez przedstawicieli KMP dokumentacji, nie ujawnił nieprawidłowości związanych z podstawami prawnymi pobytu osób pozbawionych wolności w jednostce.

Według informacji uzyskanych od dyrektora placówki, osadzeni z niepełnosprawnością co do zasady umieszczani są w celach dla nich przeznaczonych. W placówce wyodrębniono 2 cele w 2 oddziałach o różnym rygorze wykonania kary (zamkniętym i półotwartym), w związku z czym nie ma problemu z rozlokowaniem osób odbywających karę w odmiennych rygorach penitencjarnych.

W czasie wizytacji w celi dla osób niepełnosprawnych w oddziale zamkniętym przebywał niedowidzący osadzony. Osób z niepełnosprawnością w wizytowanej placówce w czasie wizytacji było jednak o wiele więcej, w tym byli w niej osadzeni skazani poruszający się o kulach łokciowych i na wózku inwalidzkim, z ubytkami

kończyn czy też mający problemy z poruszaniem się, skutkiem chorób somatycznych lub niedawnych wypadków (przejściowa niepełnosprawność). W ocenie reprezentantów KMP również oni powinni przebywać w warunkach pozwalających na samodzielne funkcjonowanie w jednostce (w celach z udogodnieniami dla osób z niepełnosprawnością ruchową). Pracownicy BRPO zwracają się zatem do dyrektora zakładu o wyjaśnienie tej sprawy.

3. Traktowanie

Wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej i pracowników cywilnych, w okresie od 2014 r. do dnia wizytacji nie były prowadzone postępowania dyscyplinarne związane z traktowaniem osadzonych. Nie wszczęto również postępowań karnych. Osoby z niepełnosprawnością nie wnosiły pozwów przeciwko jednostce w postępowaniach cywilnych.

Z obserwacji pracowników Biura Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej: BRPO) poczynionych podczas wizytacji wynika, że atmosfera panująca w jednostce była dobra. Wizytujący nie odebrali sygnałów świadczących o niewłaściwym traktowaniu osadzonych z niepełnosprawnością.

Osadzeni, z którymi przedstawiciele Mechanizmu przeprowadzali rozmowy w celach mieszkalnych oraz rozmowy indywidualne, na ogół chwalili funkcjonariuszy Służby Więziennej i pozytywnie wypowiadali się o dyrektorze jednostki.

Odebrano krytyczne uwagi dotyczące relacji z kadrą placówki, jedynie w obszarze, który nie był związany z kwestią niepełnosprawności osadzonych (patrz pkt 13a).

Wszystkie cele mieszkalne wizytowane są na bieżąco przez wychowawców oddziałów. Osadzeni w jednostce mają stały dostęp do dyrektora ZK oraz kierowników poszczególnych działów.

Zgodnie z informacją udzieloną przez personel zakładu, w okresie od 2014 r. do dnia wizytacji nie było zdarzeń nadzwyczajnych dotyczących osób z niepełnosprawnością.

Skargi i wnioski osadzonych rozpatrywane są zgodnie z przepisami rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów załatwiania wniosków, skarg i próśb osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2013 r., poz. 647).

Kontrola osobista osadzonych odbywa się w niemonitorowanych pomieszczeniach przeznaczonych do tego celu.

Zgodnie z informacjami przekazanymi przez personel jednostki, nie przyjęto pisemnej procedury postępowania z osobami z niepełnosprawnością, ale wyznaczono do tego zadania ratownika medycznego zatrudnionego w ambulatorium ZK, jako bardziej wykwalifikowanego w zakresie fizycznych możliwości i ograniczeń osób z różnymi dysfunkcjami narządów ruchu. Zapytany przez wizytujących o metodę prowadzenia kontroli osobistej ratownik wskazał m.in. że nie zobowiązuje osób na wózkach inwalidzkich do opuszczania ich i nie wymaga od wszystkich niepełnosprawnych tych samych czynności ułatwiających przeprowadzenie kontroli, co w przypadku osób w pełni sprawnych. Każdorazowo ma też na względzie konieczność poszanowania godności osadzonych poddawanych kontroli. Relację tę potwierdzili skazani z niepełnosprawnością.

Wizytowana placówka wyróżnia się spośród innych, albowiem w innych wizytowanych w 2015 r. jednostkach penitencjarnych kontrole osobiste są wykonywane przez nieprzeszkolonych w zakresie postępowania z osobami z niepełnosprawnością funkcjonariuszy oddziałowych. W ocenie reprezentantów KMP kontrola osobista osadzonych z niepełnosprawnością powinna uwzględniać stopień i rodzaj niepełnosprawności oraz indywidualne zalecenia lekarskie, co z fizycznych względów, różni się od działania, jakie ma miejsce w przypadku innych osadzonych. W tej sprawie Rzecznik Praw Obywatelskich prowadził korespondencję z Dyrektorem Generalnym Służby Więziennej¹ wskazując na potrzebę opracowania specjalnej procedury dotyczącej kontroli osobistej osób z niepełnosprawnością.

W Instrukcji Bezpieczeństwa Pożarowego jednostki nie opisano metod pomocy osobom mającym problemy z poruszaniem się. Należy zwrócić uwagę, że właściwa organizacja ewakuacji osób z niepełnosprawnością powinna uwzględniać również wytyczne postępowania personelu na wypadek zagrożenia, w tym sposoby alarmowania osób z niepełnosprawnością (nawet indywidualne), a także wskazywać na dodatkowe obowiązki innych pracowników ZK, w którym prowadzone są działania. Przedstawiciele Mechanizmu zalecają zatem uzupełnienie Instrukcji o wskazane kwestie.

¹ Por. wystąpienie generalne z dnia 21 maja 2015 r. (KMP.571.2015.DK) oraz odpowiedź z dnia 18 czerwca 2015 r. (BDG-070-72/15/431).

4. Dyscyplinowanie

W latach 2014-2015 do dnia wizytacji jedna osoba z niepełnosprawnością została ukarana dyscyplinarnie. Był to osadzony z rozpoznaną niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, którego czyn (tzw. połyk) został zakwalifikowany jako instrumentalny.

Spośród osadzonych, z którymi rozmawiali przedstawiciele KMP nikt nie zgłaszał zastrzeżeń dotyczących sankcji dyscyplinarnych.

W wizytowanej placówce środki przymusu bezpośredniego są stosowane sporadycznie. Wobec osób z niepełnosprawnością nie były stosowane.

5. Prawo do informacji

Dokumentem regulującym prawa i obowiązki osadzonych w jednostce jest zarządzenie nr 29/2015 Dyrektora Zakładu Karnego w Przytułach Starych z dnia 30 czerwca 2015 r. w *sprawie ustalenia porządku wewnętrznego w Zakładzie Karnym w Przytułach Starych*. Osadzeni mają w celach dostęp do tego dokumentu.

Poza tym na ścianach korytarzy i świetlic poszczególnych oddziałów wywieszane są adresy instytucji krajowych oraz międzynarodowych stojących na straży praw człowieka (między innymi Rzecznika Praw Obywatelskich oraz organizacji pozarządowych), a także inne istotne dla osadzonych dane.

Jedynym problemem w tym obszarze była zbyt mała wielkość liter i cyfr w tekstach niektórych informacji dla osadzonych np. cenniku wywieszonym w kantynie. Ze względu na problemy z odczytaniem informacji, który może dotyczyć zwłaszcza osób słabiej widzących, zalecany jest przegląd informacji i wymiana tych, których mankament ten dotyczy.

Pomimo faktu, że informacje dla osadzonych mają wyłącznie formę wizualną, z pominięciem formy dotykowej, uwzględniającej sytuację osób niewidzących i niedowidzących, jednak osoby z niepełnosprawnością sensoryczną w tym obszarze, mogą zapoznawać się z niezbędnymi dla nich wiadomościami za pośrednictwem wychowawców, starszych celi i radiowęzła, który funkcjonuje w placówce.

Osadzeni mają dostęp do aktualnych aktów prawnych, orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, w ramach stanowiska internetowego w pracowni komputerowej oraz dzięki pomocy wychowawców wyszukujących dla nich potrzebne materiały.

W jednostce nie korzysta się z pętli indukcyjnych. W przypadku osadzenia w ZK osób niesłyszących lub niedosłyszących, dysponujących odpowiednimi aparatami słuchowymi, wskazane jest zagwarantowanie im możliwości skorzystania z systemu wspomaganie słuchu. Podobnie potrzebne w takim przypadku będzie zapewnienie dostępności tłumacza polskiego języka migowego (co może się odbywać również za pośrednictwem internetu czy elektronicznych translatorów).

6. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Prawo kontaktu skazanych ze światem zewnętrznym, w tym z rodzinami, w wizytowanym zakładzie jest realizowane w formie rozmów telefonicznych i video rozmów za pośrednictwem internetu, bezpośrednich widzeń i korespondencji. Udziela się im także przepustek i zezwoleń na opuszczenie jednostki.

Skazani i ukarani mają prawo prowadzić rozmowy telefoniczne na własny koszt, codziennie w wyznaczonych godzinach, z samoinkasującymi aparatami telefonicznymi znajdującymi się w oddziałach mieszkalnych, w których są zakwaterowani.

Tymczasowo aresztowani mogą również korzystać z tej formy kontaktu ze swoimi pełnomocnikami oraz osobami bliskimi za zgodą organu dysponującego.

Przedstawiciele KMP nie odebrali krytycznych uwag od osadzonych z niepełnosprawnością w związku z ich kontaktem z osobami spoza jednostki.

7. Prawo do ochrony zdrowia

Osadzeni w ZK objęci są opieką lekarską świadczoną przez 5 lekarzy (zatrudnionych w wymiarze 0,5 etatu) oraz 5 pielęgniarek i technika medycznego/ratownika medycznego (zatrudnionych na pełnych etatach). Lekarze leczący osadzonych w jednostce, posiadają specjalności z zakresu chorób wewnętrznych, neurologii, gastrologii i stomatologii.

Osadzeni umawiają się na wizyty według porządku wewnętrznego do lekarza ogólnego. W przypadku potrzeby wykonania badań specjalistycznych bądź konsultacji specjalistycznej poza jednostką penitencjarną - realizowane są one w poradniach specjalistycznych, jak również w szpitalach cywilnych.

W tym miejscu należy wspomnieć wypowiedź dyrektora ZK na temat rejonizacji, której podlega zakład w związku z leczeniem osadzonych w przywięziennych placówkach służby zdrowia, skutkiem czego pacjenci transportowani są do odległych

miejsowości (Gdańsk, Bydgoszcz). Pracownicy BRPO oczekują na szczegółowsze informacje dotyczące wskazanego zagadnienia w tym wyjaśnienie, czy ten problem przedstawiany był władzom Służby Więziennej i z jakim skutkiem.

W zakładzie zatrudniony jest psychiatra (na umowie zlecenia), który nie ma wyznaczonych dni przyjęć, ale wzywany jest telefonicznie w pilnych przypadkach oraz pojawia się w ZK w związku z planowanymi konsultacjami.

Opiekę psychologiczną w jednostce zapewnia 3 psychologów (zatrudnionych na pełnych etatach).

8. Warunki bytowe

W zakładzie nie występuje przeludnienie. Osadzeni kwaterowani są w 182 celach mieszkalnych. W jednostce przeważają cele 3, 4 i 5-osobowe (nie ma cel przeznaczonych dla większej liczby osób). Wszystkie cele wieloosobowe posiadają zabudowane kąpiki sanitarne.

Osadzeni przebywają w warunkach zapewniających zachowanie przewidzianej w art. 110 § 2 Kodeksu karnego wykonawczego normy 3 m² powierzchni celi na osobę. Mają oni prawo do 2 kąpiei w tygodniu, a za zgodą lekarza – co dotyczyło większości osób z niepełnosprawnością, z którymi rozmawiali przedstawiciele Mechanizmu - codziennie. Do cel dostarczana jest ciepła i zimna woda oraz prąd, który nie jest wyłączany w ciągu dnia.

W ZK funkcjonuje kuchnia, w której przygotowywane są posiłki dla osadzonych, z uwzględnieniem m.in. diet zdrowotnych.

Jednostka posiada 2 cele dla osób z niepełnosprawnością: 2-osobową dla 2 osób poruszających się na wózkach inwalidzkich i 4-osobową dla 2 osób poruszających się na wózkach i 2 sprawnych skazanych. Obydwie cele posiadają kąpiki sanitarne uwzględniające udogodnienia dla osób o obniżonej sprawności ruchowej. Są one wyodrębnione w 2 oddziałach mieszkalnych przeznaczonych dla odbywania kary pozbawienia wolności w 2 różnych rygorach penitencjarnych (typu półotwartego i zamkniętego).

Obydwie cele ulokowane są na parterze budynków, w pobliżu ważnych dla osadzonych pomieszczeń (świetlic, gabinetów lekarskich, punktów bibliotecznych), dzięki czemu osoby z niepełnosprawnością nie muszą pokonywać schodów, by dotrzeć do większości miejsc w zakładzie. Jednostka dysponuje tzw. schodołazem, więc w razie

konieczności pokonania stopni, osadzeni poruszający się na wózkach inwalidzkich mogą również - z pomocą przeszkolonych funkcjonariuszy Służby Więziennej - poradzić sobie i z tą przeszkodą. Nie są zatem wykluczeni z możliwości np. spotkań z rodziną w sali widzeń czy udziału w nabożeństwach w kaplicy, które to pomieszczenia znajdują się na piętrze w budynkach bez wind. W tym miejscu należy zaznaczyć, że potrzebne są oznaczenia krawędzi stopni schodów w jednostce w celu umożliwienia poruszania się po placówce również osobom niedowidzącym.

Ogłędziny cel dla osób z niepełnosprawnością pozwalają na zwrócenie uwagi, że przestrzeń w nich jest niewystarczająca dla sprawnego poruszania się na wózkach inwalidzkich mimo, iż znajdował się w nich jedynie niezbędny sprzęt kwaterunkowy.

Przejazd w celi 2 osobowej od drzwi (z progiem 2-3 razy wyższym do pokonania przez osobę poruszającą się na wózku niż optymalny, czyli mający maksymalnie 2 cm), do jej środka, ma zaledwie 72 cm szerokości. Wózki inwalidzkie niektórych typów wymagają jej natomiast min. 90 cm i to w świetle samych drzwi. Z kolei przed drzwiami wymagana jest możliwość manewrowania w przestrzeni o średnicy min. 140-150 cm, niezależnie od typu wózka.

Wskazanej przestrzeni manewrowej brakowało również w celi 4 osobowej – między piętrowymi łózkami z trudem mieścił się 1 wózek, a przecież w pomieszczeniu tym powinny móc mijać się swobodnie 2 osoby korzystające z wózków inwalidzkich.

Poza kwestią przestrzeni manewrowej, w ocenie przedstawicieli KMP, nie wszystkie elementy spełniają w pełni warunki dostępności w celach dla osób z niepełnosprawnością. Zbyt niskie są muszle ustępowe w kąciach sanitarnych (poniżej 45-50 cm). Z kolei zbyt wysoko położone są włączniki światła i przyciski instalacji przyzywowej w 4-osobowej celi (powyżej 90-120 cm), klamki okien w obu celach (powyżej 120 cm) oraz lustra w kąciach sanitarnych (dolna krawędź powyżej 100 cm), a także półki w 2-osobowej celi i wieszaki na ubrania (powyżej 135 cm). Warto zniwelować powyższe mankamenty przy okazji bieżących napraw, uwzględniając wskazane standardy również w przypadku innych pomieszczeń, z których korzystają osadzeni.

Należy podkreślić, że choć część toalet w jednostce ma udogodnienia dla osób z niepełnosprawnością, to przy sali widzeń w oddziale zamkniętym łazienka jest niedostosowana. Natomiast poręcze i uchwyty przy WC w sanitariatach służących osobom z obniżoną sprawnością ruchową są zamontowane w różnych odległościach.

Dlatego warto pamiętać, że poręcze przy muszli należy instalować w odległości 40 cm od osi muszli do osi poręczy na wysokości 70-85 cm (mierząc od wierzchu górnej poręczy). Korzystne jest też instalowanie poręczy z obu stron umywalki.

Dla potrzeb osadzonych z niepełnosprawnością nie są dostosowane inne cele, w których mogą się znaleźć, m.in. cele izolacyjne i pokój, w którym realizowane są tzw. widzenia intymne. Niedostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnością, wbrew treści rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2012 r. w sprawie *szczegółowych wymagań, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia i urządzenia podmiotu leczniczego dla osób pozbawionych wolności* (Dz. U. z 2012 r. poz. 808), jest również izba chorych. Przedstawiciele KMP zalecają dostosować te pomieszczenia do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

W łazienkach usytuowanych w pobliżu cel dla osób z niepełnosprawnością wyodrębniono bezprogowe stanowiska prysznicowe z krzesłem i poręczami dla osób z obniżoną sprawnością ruchową. Dostępne w tych pomieszczeniach wieszaki na odzież czy też ręczniki, są jednak zamontowane powyżej dopuszczalnej wysokości (120 cm), a próg wiodący do jednej z nich przekracza 2 cm.

Korytarz przy celach dla osób z niepełnosprawnością jest odpowiednio szeroki i pozbawiony barier architektonicznych. Jednak zarówno w nim, jak i w pozostałych ciągach komunikacyjnych w budynku, nie znajdują się miejsca siedzące umożliwiające odpoczynek.

Telefony oraz skrzynki na korespondencję wyeksponowane w korytarzu przy tych celach, zawieszane są zbyt wysoko, by osoba siedząca na wózku inwalidzkim mogła do nich dosięgnąć (wysokość najwyższego przycisku w telefonie przekracza 120 cm). Nadto telefony zamknięte są w metalowych kłatkach, do których żadna osoba na wózku inwalidzkim się nie dostanie i w których nie ma dla nich dogodnej przestrzeni manewrowej.

Drzwi wiodące do pozostałych pomieszczeń, do których powinna móc dostać się osoba korzystająca z wózka inwalidzkiego często są zbyt wąskie, tj. o szerokości w świetle poniżej 90 cm (m.in. do kącików sanitarnych w celach dla osób z niepełnosprawnością, do stanowiska wideo rozmów tzw. Skype'a i na plac spacerowy). Istnieje potrzeba zmian w tym obszarze oraz niwelacja progów, o których była już mowa w niniejszej części raportu, a które są barierą dla osób poruszających się

na wózkach inwalidzkich, chcących samodzielnie przemieszczać się również poza celami np. na wspomniany plac.

Osobie poruszającej się na wózku trudno będzie się dostać do stanowiska Skype'a również ze względu na bardzo wąski korytarz wiodący do tego pomieszczenia (mający zaledwie 98 cm szerokości, podczas gdy powinien on wynosić min. 120 cm) i brak przestrzeni manewrowej.

W ocenie pracowników BRPO należy zapewnić takie warunki w celach dla osób z niepełnosprawnością oraz w pozostałych miejscach, aby osoba poruszająca się na wózku inwalidzkim mogła z nich korzystać oraz samodzielnie docierać do pomieszczeń dla niej również przeznaczonych.

Należy zauważyć, że zakład jest jednostką przeznaczoną zarządzeniem Dyrektora Generalnego Służby Więziennej Nr 55/13 z dnia 20 grudnia 2013 r. m.in. dla skazanych poruszających się na wózku inwalidzkim. Wobec powyższego zastany podczas wizytacji stan placówki jest niezadowolający i przedstawiciele KMP zalecają kontynuację zamierzeń dostosowawczych.

Zgodnie z wyjaśnieniami dyrektora, w przypadku konieczności przewozu osób poruszających się na wózkach i leżących, organizowany jest transport karetką pogotowia przystosowaną do ich potrzeb, a koszt transportu pokrywa zakład ze środków własnych.

Osoby, z którymi rozmawiali wizytujący nie zgłosiły uwag dotyczących warunków bytowych i przeważnie je chwaliły.

9. Oddziaływania kulturalno-oświatowe i sportowe

Według przekazanych wizytującym informacji osoby niepełnosprawne fizycznie mają możliwość – na zasadach ogólnych - korzystania ze wszystkich dostępnych na terenie ZK form zajęć.

Osadzeni mogą spędzać wolny czas w celach i w świetlicach oglądając programy telewizyjne, czytając dostępne w bibliotece książki i prasę, grając w gry stolikowe i zręcznościowe.

Osoby z niepełnosprawnością w ramach swoich możliwości fizycznych, mogą samodzielnie korzystać z boisk sportowych (na terenie zielonym jednostki jest ich w sumie 4) wraz z usytuowanymi przy nich urządzeniami ogólnorozwojowymi oraz z sali gimnastycznej.

Zgodnie z informacją p.o. zastępcy kierownika działu penitencjarnego jednostki, programy resocjalizacyjne m.in. z zakresu profilaktyki uzależnień, realizowane są na dolnych kondygnacjach budynków (sala komputerowa, sala wokand, aula) i w pobliżu oddziałów, w których są rozmieszczani skazani z niepełnosprawnością ruchową (w świetlicach oddziałów i w pokojach wychowawców). Ułatwia to każdemu z nich dostęp do wszelkich form oddziaływań, w tym np. ze spacerów i organizowanych w ZK przedsięwzięć o charakterze rozrywkowym.

Poza możliwością np. dotarcia wózką inwalidzką do sali czy na teren zajęć, otwarty pozostaje jednak problem faktycznej możliwości udziału w nich osoby o obniżonej sprawności fizycznej. Na pytanie o programy i zajęcia, w których udział mogli wziąć osadzeni mający problemy wynikające z niepełnosprawności, pracownicy BRPO otrzymali bogatą listę przedsięwzięć adresowanych do wszystkich osadzonych, wśród których znajdowały się m.in.: turnieje sportowe (np. siatkarski, piłkarski, sprawnościowy) czy akcje takie jak *Przytul psa przez kratę*. Trudno uznać, że osoby z fizycznymi dysfunkcjami mogły na równi z innymi osadzonymi, w pełni korzystać z wszystkich przedstawionych propozycji. Być może prowadzący zajęcia w jakiś sposób uwzględnili osoby poruszające się na wózkach, niemniej jednak kwestia ta wymaga uściślenia. Przykładowo nie jest czytelne, czy mogli oni brać udział w praktycznej części akcji przygotowywania bezdomnych psów do adopcji. Wskazania również wymaga, które ze zorganizowanych przedsięwzięć sportowych (poza turniejem szachowym i pisemnymi konkursami z wiedzy o sporcie) były adresowane – poza osobami nie mającymi fizycznych ograniczeń - również do osadzonych z niepełnosprawnością.

Zaznaczyć przy tym należy, że nie ma wątpliwości co do faktycznej możliwości udziału osób z wszelkimi typami niepełnosprawności w części z przedstawionych inicjatyw. W tym zakresie na wyróżnienie zasługuje program *Mój tata*, który ma na celu zacieśnienie więzi pomiędzy ojcem, odbywającym karę pozbawienia wolności, a jego dzieckiem. Realizowany jest on na terenie specjalnie do tego celu wybudowanego placu zabaw dla dzieci, do którego mogą dotrzeć wszyscy osadzeni.

Warto również wspomnieć o współpracy zakładu ze Stowarzyszeniem *Dajmy razem szansę* w Ostrołęce, polegającym na wspólnym organizowaniu zajęć kulturalno-oświatowych. Ponadto przedstawiciele powyższego stowarzyszenia prowadzą terapie zajęciowe (zajęcia plastyczne, muzyczne dla osadzonych oraz czytanie książek).

W ramach tej współpracy prowadzone są też przez członków stowarzyszenia zajęcia edukacyjne dla skazanych, mające na celu przybliżanie problematyki osób niepełnosprawnych w Polsce.

Osadzeni mają dostęp do woluminów znajdujących się w punktach bibliotecznych w danym oddziale mieszkalnym (dostępne są dla skazanych w dni robocze) oraz biblioteki głównej, w której znajdują się 5.600 książek. Mają oni też dostęp do audycji radiowych i transmisji mszy św., emitowanych przez radiowęzeł oraz do prasy pochodzącej z tzw. zwrotów. Uwagę jednak zwraca, że w bibliotece nie ma audiobooków, a w wizytowanej jednostce osadzane są również osoby niedowidzące. Wskazane jest wyposażenie biblioteki w audiobooki.

Osoby, z którymi rozmawiali wizytujący nie zgłosiły uwag dotyczących możliwości spędzania wolnego czasu.

10. Zatrudnienie oraz nauczanie

Dla osób z niepełnosprawnością nie organizuje się kursów zawodowych. Mogą one jednak korzystać z ogólnodostępnych szkoleń.

Z informacji udzielonych wizytującym wynika, że jeden osadzony z niepełnosprawnością jest zatrudniony na terenie ZK w charakterze – jak wynika z przedstawionej dokumentacji – tzw. *placowego*. Informacja ta może być nieprecyzyjna, bo w czasie wizytacji pracownik BRPO rozmawiał z osobą z niepełnosprawnością, która była zatrudniona na ½ etatu poza jednostką, w grupie remontowo-budowlanej.

Rozmówca, z którym rozmawiał przedstawiciel KMP nie zgłaszał uwag dotyczących warunków swojej pracy.

11. Personel

Według przedstawionych wizytującym informacji, wszyscy funkcjonariusze działów: ochrony, penitencjarnego i służby zdrowia posiadają odpowiednie do pełnionych funkcji kwalifikacje i pogłębiają wiedzę w ramach dodatkowych kursów zawodowych.

Przegląd tematów szkoleń wskazuje na prowadzenie zajęć m.in. z pierwszej pomocy przedmedycznej, stosowania i dokumentowania użycia środków przymusu bezpośredniego oraz profilaktyki zdarzeń nadzwyczajnych. Prowadzone były również

warsztaty z profilaktyki stresu oraz treningi umiejętności psychospołecznych. Zwraca jednak uwagę pracowników BRPO na brak zajęć z praw osób pozbawionych wolności (także w kontekście regulacji międzynarodowych).

Mając na uwadze specyfikę pracy z osobami pozbawionymi wolności, warty rozważenia w ocenie przedstawicieli KMP, byłoby objęcie pracowników wymienionych działów – jako mających bezpośredni kontakt z osadzonymi - wyższym szkoleniem. Z uwagi na przeznaczenie jednostki, zaleca się również przeszkolenie funkcjonariuszy w zakresie postępowania z osobami z niepełnosprawnością.

Warto przywołać w tym miejscu Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom [patrz: Fragment Drugiego Sprawozdania Ogólnego (CPT/Inf 92/ 3) dot. szkoleń funkcjonariuszy służb porządku publicznego], które wskazują, że *nie ma lepszej gwarancji przeciwko złemu traktowaniu osoby pozbawionej wolności, niż dobrze wyszkolony funkcjonariusz Policji czy Służby Więziennej*.

Zatrudnieni w jednostce psychologowie ogólnopentencjarni nie mają zapewnionej superwizji. W związku z tym warto zauważyć, iż przy obciążającej psychicznie pracy objęcie ich superwizją wydaje się niezbędne jako czynnik z jednej strony zabezpieczający psychologów, z drugiej zaś znacznie zwiększający efektywność ich działań.

Podczas wizytacji przedstawiciele KMP odebrali od dyrektora jednostki informację o trudnościach w pracy kadry działu penitencjarnego, polegających na braku wystarczającej liczby etatów wychowawców i psychologów (potrzebne są w sumie przynajmniej 2 etaty). Zgodnie z uzasadnieniem instrukcji Nr 2/12 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 lutego 2012 r. w sprawie *tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych w celu osiągnięcia standardów pracy penitencjarnej*, na jednego psychologa penitencjarnego powinno przypadać 200 osadzonych. Standard ten nie jest spełniony. Podobnie nie ma możliwości przestrzegania standardów liczebności grup wychowawczych tj. 40 skazanych na 1 wychowawcę lub 60 tymczasowo aresztowanych. Od osób osadzonych nie odebrano wprawdzie negatywnych uwag związanych z tym problemem, jednak opisana sytuacja stwarza ryzyko wypalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz możliwość popełnienia błędów przez wychowawców nadmiernie obciążonych pracą. Może to w efekcie negatywnie wpłynąć na osadzonych. Z tych względów przedstawiciele KMP zalecają zapewnienie

pełnej obsady kadrowej w dziale penitencjarnym zgodnej ze standardami pracy penitencjarnej.

12. Prawo do praktyk religijnych

Na terenie jednostki penitencjarnej odbywają się spotkania i msze św., prowadzone przez księdza kapelana kościoła rzymskokatolickiego i pastora kościoła zielonoświątkowców. Działalność religijna obejmuje także przygotowania do sakramentów oraz rozmowy indywidualne na prośbę osadzonych. Chętni mogą brać udział w spotkaniach ze świadkami Jehowy.

Osadzeni przebywający w ZK mają na właściwym poziomie zapewnione warunki do wykonywania praktyk i posług religijnych, a osoby z niepełnosprawnością nie skarżyły się na brak możliwości w nich udziału.

13. Problemy ujawnione w trakcie wizytacji, niezwiązane z kwestią niepełnosprawności osadzonych

a) Rozważając kwestię respektowania w wizytowanej jednostce prawa osadzonych do właściwego traktowania, należy przytoczyć relację jednego z osadzonych, jakoby była wobec nowo przyjmowanych do jednostki osób stosowana tzw. *procedura zapobiegawcza*, polegająca na słownym poniżaniu osadzonych przez funkcjonariuszy z działu ochrony. Jak relacjonował rozmówca przedstawiciela Mechanizmu, ma to na celu pokazanie tymczasowo aresztowanym i skazanym, że w jednostce należy podporządkować się funkcjonariuszom Służby Więziennej i nie wolno utrudniać im pracy. Mechanizm ten wyjaśniał mu wychowawca pracujący w oddziale mieszkalnym, do którego się w tej sprawie zwrócił. Mając na względzie wysoce niepokojącą treść tej relacji, pracownicy BRPO zalecają zbadanie, czy funkcjonariusze wskazanego działu w trakcie przyjmowania osadzonych do jednostki nie stosują niedozwolonych metod oddziaływania na nich poprzez agresję słowną i ewentualnie wyeliminowanie stwierdzonych nieprawidłowości.

Jak wynika z rozmów indywidualnych przeprowadzonych przez wizytujących z osadzonymi, kolejnym problemem jest niestosowanie przez funkcjonariuszy Służby Więziennej grzecznościowej formy *per Pan* w stosunku do osadzonych. Przedstawiciele Mechanizmu zalecają, aby wszyscy członkowie kadry ZK zwracali się do osób pozbawionych wolności z jej użyciem.

b) Ustalenia wizytujących dotyczące prawa do informacji, oparte na rozmowach ze skazanymi, pozwalają na sformułowanie zastrzeżenia dotyczącego upowszechnienia wśród osadzonych wiedzy o możliwości korzystania z dostępu do informacji publicznej (m.in. do Biuletynu Informacji Publicznej) za pośrednictwem internetu. Kwestii tej nie reguluje przyjęty w zakładzie porządek wewnętrzny. Nadto istnieje wątpliwość, czy wszyscy osadzeni potrafiliby posłużyć się samodzielnie komputerem w celu uzyskania potrzebnych im danych, tudzież czy zdają sobie sprawę z tego, jakie materiały w ramach internetowej informacji publicznej mogą uzyskać. W związku z powyższym przedstawiciele Mechanizmu zalecają przeprowadzenie stosownej akcji informacyjnej i przybliżenie osadzonym podstawowej wiedzy, jak korzystać z BIP za pośrednictwem internetu.

c) Zastrzeżeniem przedstawicieli Mechanizmu dotyczącym kwestii bytowych osadzonych jest brak przegród między stanowiskami prysznicowymi w łaźniach ogólnych (wyjątkiem jest stanowisko prysznicowe dla osoby z niepełnosprawnością w pawilonie A). Powyższe w ocenie pracowników BRPO narusza prawo osadzonych do intymności, dlatego - w ślad za stanowiskiem Dyrektora Generalnego Służby Więziennej zalecającym zastosowanie przegród pomiędzy stanowiskami w więziennych łaźniach - wizytujący zalecają zamontowywanie przegród/ścianek między poszczególnymi natryskami.

Kolejnym problemem w omawianym obszarze jest wliczanie w ogólną pojemność jednostki miejsc w izbach chorych i w celach izolacyjnych. W efekcie w izbach chorych osadzani są również zdrowi osadzeni, czyli niezgodnie z przeznaczeniem tych pomieszczeń. Co prawda, z informacji dyrektora zakładu wynika, że ten problem nie dotyczy cel izolacyjnych, niemniej jednak wyjaśnienia wymaga, czemu zgodnie z danymi przedstawionymi przez dział ewidencji, pomieszczenia te znajdują się w wykazie cel mieszkalnych.

Jednoosobowe cele izolacyjne posiadają niezabudowany kącik sanitarny. Jest on co usytuowany w niewidocznej przez wizjer w drzwiach wejściowych części tych pomieszczeń, a podgląd monitoringu wizyjnego jest zamaskowany w zakresie stref intymnych, niemniej jednak korzystający z WC osadzony jest widziany przez wchodzących do tego pomieszczenia funkcjonariuszy Służby Więziennej. W ocenie przedstawicieli KMP narusza to prawo osadzonego do zagwarantowania intymności przy czynnościach fizjologicznych. W tej sprawie Zastępca Rzecznika Praw

Obywatelskich w dniu 20 lutego 2013 r. (sygn. RPO-682905-II-702/11/MK) wystąpił do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej i w dniu 26 marca 2013 r. otrzymał zapewnienie, że problematyka dotycząca poprawy warunków bytowych w zakładach karnych i aresztach śledczych jest jednym z obszarów stałej kontroli i zainteresowania Służby Więziennej. Należy również wskazać, że w podobnej sytuacji Sąd Okręgowy w Radomiu przyznał zadośćuczynienie osadzonemu (sygn. akt I ACa 567/11) uznając, że brak wymogu zabudowy kąpika sanitarnego w celach jednoosobowych nie oznacza, iż nie należy go w inny sposób zasłonić, tak aby osadzony nie był widoczny podczas mycia się lub załatwiania potrzeb fizjologicznych.

Krytyce należy również poddać sytuację panującą w salach widzeń, w których ustawienia stołów (w jednym ciągu) nie pozwalają na choćby minimalną intymność spotkań z odwiedzającymi. Jest to niezgodne z art. 105a § 5 k.k.w. Pracownicy BRPO rekomendują zmianę ustawienia tych mebli na takie, które pozwalałyby na organizację widzeń przy odrębnych stolikach.

W czasie oglądu placówki wizytujący odebrali od osadzonych informację, że w celach są nieszczelne okna. Wizytujący zauważyli, że były one uszczelniane przez osadzonych fragmentami gazet. W związku z powyższym zalecane jest sprawdzenie szczelności okien w celach mieszkalnych w celu usunięcia ewentualnych usterek.

W ZK są 2 pokoje (po jednym w każdym pawilonie) do udzielania widzeń w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozoru, o których mowa w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w., jednakże tylko w jednym z tych pomieszczeń był węzeł sanitarny. Kierując się koniecznością ujednolicenia warunków widzeń w obu pawilonach i treścią rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 2014 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2014 r. poz. 200), reprezentanci Mechanizmu zalecają wyodrębnienie łazienki z prysznicem również przy pokoju w pawilonie A.

14. Dobre praktyki

W niniejszym raporcie wskazano na korzystne dla osadzonych i warte powielania przez inne jednostki dobre praktyki:

- wyodrębnienie cel dla osób z niepełnosprawnością w 2 różnych – z perspektywy rygoru penitencjarnego - typach oddziałów mieszkalnych;

- zakup i stosowanie schodolazu, umożliwiającego przemieszczanie się osób na wózkach inwalidzkich między kondygnacjami;

- realizowanie licznych i interesujących programów resocjalizacji skazanych np. program *Mój tata* - zakładający aktywny udział skazanych – ojców, w budowaniu trwałej więzi z dziećmi, w czym umożliwiła zbudowany specjalnie do tego celu plac zabaw dla dzieci na terenie jednostki. Warto docenić także program *Przytul psa przez kratę*, mający na celu społeczną readaptację skazanych, poprzez elementy dogoterapii.

15. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają:

1. Dyrektorowi Zakładu Karnego w Przytułach Starych:

1.1. zbadanie, czy funkcjonariusze działu ochrony w trakcie przyjmowania osadzonych do jednostki nie stosują niedozwolonych metod oddziaływania na nich poprzez poniżanie słowne i ewentualnie wyeliminowanie stwierdzonych nieprawidłowości;

1.2. przypomnienie funkcjonariuszom Służby Więziennej, aby zwracali się do osadzonych używając grzecznościowej formy *per Pan*;

1.3. przedstawienie informacji na tablicach informacyjnych w oddziałach i cennika w kantynie odpowiednio dużą czcionką;

1.4. zapewnienie dostępności miejsc i urządzeń jednostki do potrzeb osób z niepełnosprawnością, zgodnie ze wskazówkami zawartymi w pkt 8 raportu;

1.5. w przypadku osadzenia osób niesłyszących i niedosłyszących, dysponujących odpowiednimi aparatami słuchowymi, umożliwienie im możliwości skorzystania z systemu wspomaganie słuchu oraz pomocy tłumacza polskiego języka migowego;

1.6. wyposażenie biblioteki w audiobooki;

1.7. uzupełnienie Instrukcji Bezpieczeństwa Pożarowego jednostki o wskazane w pkt 3 kwestie dotyczące ewakuacji osób z niepełnosprawnością;

1.8. zapewnienie pełnej obsady kadrowej w dziale penitencjarnym, zgodnej ze standardami pracy penitencjarnej;

1.9. objęcie wszystkich funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej mających bezpośredni kontakt z osadzonymi szkoleniami z zakresu praw osób pozbawionych wolności i kursami dotyczącymi postępowania z osobami z niepełnosprawnością;

- 1.10. rozważenie zapewnienia psychologom regularnej superwizji;
- 1.11. wykorzystanie wszystkich izb chorych zgodnie z przeznaczeniem;
- 1.12. wyodrębnienie stanowisk prysznicowych w łazniach;
- 1.13. zagwarantowanie intymności przy czynnościach fizjologicznych osobom umieszczanym w jednoosobowej, monitorowanej celi;
- 1.14. zmianę ustawienia stołów w salach widzeń w sposób umożliwiający spotkania osadzonych z odwiedzającymi przy odrębnych stolikach;
- 1.15. wyodrębnienie łazienki z prysznicem przy pokoju do udzielania nagrody o której mowa w art. 138 § 1 pkt 3 K.k.w. w pawilonie A;
- 1.16. sprawdzenie szczelności okien w celach mieszkalnych w celu usunięcia ewentualnych usterek;
- 1.17. przeprowadzenie akcji informacyjnej na temat dostępu do BIP i przybliżenie osadzonym podstawowej wiedzy, jak korzystać z dostępu do informacji publicznej za pośrednictwem internetu.

Przedstawiciele KMP oczekują jednocześnie na udzielenie wyjaśnień w sprawach przedstawionych w pkt 2, 7, 9, 13 lit. c.

2. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Białymstoku

- 2.1. uwzględnienie wymienionych w niniejszym raporcie potrzeb, poprzez przyznanie środków finansowych niezbędnych do realizacji zaleceń dotyczących koniecznych modernizacji oraz zatrudnienia kadry i szkoleń personelu.